

O POTPISIMA NEKIH PALEOLOGA

Proučavanje potpisa vizantiških careva interesantno je i sa diplomatske, i sa karakterološke strane.

Ovom prilikom želim da ukažem samo na jednu epizodu iz te oblasti. Reč je naime o maniru nekih Paleologa da λόγος u παλαιολόγος potpisuju na način crvenih reči hrisovulje. Otkuda potiče taj manir?

Koliko sam na osnovu raspoloživih faksimila mogao utvrditi, na njega prvi put nailazimo kod Jovana V (1341—1391),¹⁾ i to iz vremena posle namirenja i orođenja sa Jovanom VI Kantakuzenom (1347—1354), dakle posle 1347: na pr. na hrisovulji atoskom Iberonu, od 25 avgusta 1357;²⁾ na hrisovulji-punomoćju za Teofilakta Dermokaitu, od oktobra 1362;³⁾ na hrisovulji za Manasesa Tarhaniotu, od avgusta 1364⁴⁾ (na ugovoru sa Mlecima, od 9 septembra 1349,⁵⁾ još ne).

Od Jovana V nasleđuju taj manir Andronik IV (1376—1379) i Manojlo II (1391—1425); Andronik IV na pr. na hrisovulji Manojlu Tarhanioti, od maja 1378,⁶⁾ Manojlo II, naročito izrazito, na pr. na hrisovulji manastiru Pantokratora na Atosu, od avgusta 1393,⁷⁾ ili na ugovoru sa Mlecima, od 22 maja 1406,⁸⁾ ili na hrisovulji-tipiku atoskom Iberonu, od juna 1406.⁹⁾

Slučaj Manojla II naročito je interesantan: s jedne strane, on je jedini vizantiški car koji sam unosi crvene logos-reči, kako po svemu izgleda;¹⁰⁾ s druge strane, to je onaj car — reformator u diplomatiji koji je propisao (1394) da se ubuduće u prostagmu unose dan i godina sveta (pored ranijeg menologema).

1) Potpis na falsifikatu hrisovulje Andronika III (1328—1341) manastiru sv. Jovana na Patmosu iz 1329, razume se, ne dolazi u obzir; baš tako napisano λόγος u παλαιολόγος dokaz je, pored ostalog, da je falsifikat mlađi od 1357. V. Dölger, Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden, München 1931, No. 28, Sp. 36.

2) Dölger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges, München 1948, No. 9.

3) Facsim. No. 12.

4) Facsim. No. 31.

5) Facsim. No. 13.

6) Facsim. No. 32. (Cf. Schatzkammer No. 11).

7) Schatzk. No. 12.

8) Facsim. No. 14.

9) Facsim. No. 33.

10) Upor. Dölger, Schatzk. S. 23, 50.

Dalje, Andronikov sin Jovan VII (1390—1408) nije nasledio taj manir (upor. na pr. njegovu hrisovulju Sampiji Radoslavu, od juna 1405¹⁾ ili atoskom manastiru Dionisiju, od avgusta 1408.²⁾)

Međutim, od Manojla II nasledili su ga neki sinovi, neki ne: nasledili su ga Jovan VIII (1425—1448) i morejski despot Dimitrije (1449—1460), ovaj samo u zrelih godinama; nisu ga nasledili Konstantin XI (1449—1453) i morejski despot Toma (1428—1460). (Kod morejskog despota Teodora II ne može se ništa reći zbog odsustva faksimila u izdanjima, a solunski despot Andronik ne dolazi u obzir jer izdaje samo prostage, potpisane sa \omicron δεσπότης.)³⁾)

Za Jovana VIII upor. na pr. njegov potpis na ugovoru o uniji sa papom Eugenom IV, od 6 jula 1439,⁴⁾ a za Dimitrija — njegovu horizmu Vatopedu, od jula 1462⁵⁾ (na horizmi Lavri, od decembra 1429⁶⁾) ili na argirovuli našem Dubrovniku, od avgusta 1451⁷⁾ još ne).

Prema tome, na takav način potpisivanja nailazimo u poveljama, od Jovana V, preko Andronika IV i Manojla II, sve do Jovana VIII i despota Dimitrija, gotovo neprekidno čitavih sto godina (1357—1462). Međutim, nikako nije slučajnost što taj manir potiče upravo od Jovana V: kao god što je šesnaestogodišnji mladić posle 1347 iz osnova izmenio crte svoga potpisa i u svemu prekopirao potpis svoga moćnog tasta,⁸⁾ tako isto je docnije i za onaj deo imena u kome mu tast nije mogao biti od pomoći (παλαιολόγος : καντακουζηνός) potražio negde uzora; i nije ga daleko tražio: kod svoga činovnika koji vrši rekogniciju teksta hrisovulje.⁹⁾

1) Facsim. No. 34.

2) Schatzk. No. 13.

3) Vidi pregled u Schatzk. S. 80, 82.

4) Facsim. No. 13.

5) Facsim. No. 36.

6) Schatzk. No. 32.

7) Faksimil i novo izd. — sada u štampi.

8) O čemu v. Dölger, Facsim. Sp. 38—9 i upor.: Facsim. No. 30 (iz 1344 g.) prema No. 31 (iz 1364); Schatzk. No. 8 (iz 1344 g.) prema No. 9 (iz 1357 g.) i 10.

9) Pomisao na to da car sam unosi crvene logos-reči već unapred otpada: logos-reči na hrisovuljama Schatzk. No. 9 i Facs. No. 31 unošene su i drugim instrumentom, i drugom rukom. O ovom momentu upor. : chatzk. S. 28.

Za hronologiju ovog manira interesantna je kolacija potpisa oba vladara na ugovoru s Mlecima iz 1349 (Facs. No. 13): Jovan V tu je već prekopirao crte potpisa svoga tasta, ali još potpisuje παλαιολόγος na stari način. Stoga je gornja povelja iz 1357 g. najstariji meni poznati primer potpisivanja παλαιολόγοϛ na nov način.

A činjenica što su se tog manira držali potonji Paleolozi, samo još jednom više potvrđuje reči prof. Delgera: „... wie stark die Form der kaiserlichen Unterschrift als Stilelement der ganzen Urkunde und weniger als eine persönliche Ausdrucksform angesehen wurde.“¹⁰⁾

Beograd.

M. Marković.

ZUSAMMENFASSUNG

M. Marković: UEBER DIE UNTERSCHRIFTEN EINIGER PALAIOLOGEN

Die Manier der Unterfertigung des λόγος in παλαιολόγος nach dem Vorbilde der roten Logosworte stammt (soweit mir das Facsimilenmaterial zur Verfügung steht) von Johannes V. (1357: Schatzkammer 9; 1362: Facsim. 12; 1364: Facsim. 31).

Vom Vater erben diese Manier Andronikos IV. (1378: Facsim. 32) und Manuel II. (1393: Schatzk. 12; 1406: Facsim. 14; 1406: Facsim. 33); ferner zwar nicht Johannes VII., wohl aber die Söhne Manuels II., Johannes VIII. (1439: Facsim. 15) und Demetrios in reiferen Jahren (1462: Facsim. 36) (Konstantin-XI. und Thomas nicht).

Es ist sicher kein Zufall, daß die Manier eben von Johannes V. herrührt: wie der sechzehnjährige Jüngling zuerst die Unterschriftszüge seines Schwiegervaters bis ins einzelne kopiert hatte (worüber s. Dölger, Facsim. Sp. 38—39), so ahmte er dann dort, wo ihm das Vorbild des Kantakuzenos nicht helfen konnte (Palaiologos), die Logosworte seines Recognitionsbeamten nach (wohl nach 1349, s. Facsim. 13).

QUID SIGNIFICET XATZIPOΦΑΓΟΥΣΑ

In carmine de Digene Acrita v. 269 (v. Λαογραφία III p. 544) occurrit media Graeca vox χατζιροφαγούσα (vv. ll.: χαριντζίρισα et χαντζίριση), quam M. Polites Francogallicis verbis „mauvaise ménagère“ interpretatus est, velut si supra dicta vox e simplicibus verbis — Turcoarabico χατζι (seu χάρτζι) et Graeco φαγούσα (scil. quae promptum seu paratum vel potius sumptuosum cibum sumit) composita esset. Nobis autem haec interpretatio e variis lectionibus atque verborum contextu non satis apparuit. Nam haec sunt verba in contextu (vv. 269—70): Καὶ πῶς σε παρεξέβαλεν ἡ χαντζιροφαγούσα, | Καὶ ἀρνήθηκε καὶ τὴν πίστιν σου, quae hoc fere modo verti queant — „at quibus te illecebris ista immunda pellexit ut patrias etiam religiones sperneres...“ Quae a Saracena Saraceno Christianam ducturo dicuntur. Christiani vero Saracenis proinde ac ludaeis propter alienam religionem, et imprimis quod carnem suillam comederent, immundi videbantur; apud eos carne suilla vescens idem ac immundum valet. Sus autem Hebraice *chazir*, Arabice *chanzir* dicitur, quod verbum in Graeca voce χαντζιροφαγούσα inest, quae valet „suillam (suem) edens“, immunda. V. l. χαντζίριση scrofam significat. V. l. χαριντζίρισα false per dittographian anticipata syllaba ρι pro χαντζίρισα scripta esse videtur.

Scupis.

M. D. Petruševski,

¹⁰⁾ Facs., Sp. 39.